

LINGUISTIC STUDIES.МОВОЗНАВСТВО

УДК 81' 367.332.7

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНИХ РІЗНОВИДІВ ПРЕДИКАТІВ КІЛЬКОСТІ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: 90

ORCID: 0000-0001-9081-2667

Анотація. У статті проаналізовано предикати кількості в реченнєвій структурі латинської мови, що визначають кількісну характеристику істот або конкретних предметів, спеціалізованим засобом вираження яких є числівники; виокремлено предикати кількості на основні та периферійні семантичні різновиди; обґрунтовано предикати власне-кількості, предикати неозначеної кількості, предикати приблизної кількості, предикати розподільної кількості, предикати кількості-відношення та предикати динамічно-кількісної ознаки; визначено засоби їх вираження та особливості в семантико-синтаксичній структурі речення.

Ключові слова: числівники, предикати кількості, речення, семантико-синтаксична структура речення, латинська мова

Актуальність теми дослідження.

У мовознавчій науці виділено семантичні класи предикатів, тому помітно посилився інтерес до вивчення їхньої реченнєвотвірної здатності. Найменш дослідженою є семантико-синтаксична структура речень із предикатами кількості. У контексті функціонального багатоаспектного аналізу реченнєвих структур особливої актуальності набуло комплексне дослідження в латинській мові числівникових компонентів. Числівник (латин. – *Nomen numerāle*) розглядають як клас одиниць, що утворює самостійний незамкнений ряд повнозначних нумеральних слів, яким притаманні семантичні, синтаксичні та словотвірні ознаки[7, с. 5-8].

У класичній філології спеціальних праць немає, у яких би цей морфологічний клас слів постав як засіб вираження компонентів, у взаємозв'язку їхніх семантико-синтаксичних та формально-синтаксичних функцій.

Тому актуальність наукової статті зумовлена потребою в латинській мові установити ранги предикатів кількості в семантико-синтаксичній реченнєвій структурі.

Аналіз досліджень і публікацій.

Поглиблений аналіз семантико-синтаксичної структури речень, проведений у мовознавчій науці І.Р.Вихованцем, Н.Л.Іваницькою, К.Г.Городенською, Н.В.Гуйванюк, А.П.Загнітком, М.Я.Плющ, В.Д.Шинкаруком, К.Ф.Шульжуком та ін., що враховує функціонально-комунікативні характеристики мовних засобів, а також референційно-денотативна концепція семантики речення, представлена в працях Т.П.Ломтева, В.Г.Гака, О.В.Падучевої, Н.Д.Арутюнової, В.І.Кононенка, Н.М.Попович та ін., зумовили потребу по-новому висвітлити і проблему семантико-синтаксичної структури речень із предикатами кількості.

Особлива увага науковців була приділена дослідженню числівникового компонента в реченнєвій структурі – основного виразника квантитативної семантики (С. Баранова, О. Безпояско, І. Вихованець, К. Городенська, М. Леонова, Т. Лукінова, М. Плющ, Н. Попович, В. Русанівський, В. Шинкарук, Г. Щербатюк).

У мовознавстві в останні десятиліття науковці зосередили увагу до предикатів кількості як семантичного класу, репрезентованого морфологічними одиницями. Чимало мовознавців досліджували особливості предикатів кількості та запропонували їх класифікацію. Зокрема, І. Р. Вихованець зосереджує увагу на двох основних їхніх значеннєвих сегментах: предикатах означено-кількісних та предикатах неозначено-кількісних [2, с. 5-8]. О. Г. Межов вирізняє чотири основні семантичні варіанти предикатів кількості: статично-кількісні (власне-кількісні) предикати; предикати кількості-відношення; динамічно-кількісні предикати; кількісно-вікові предикати [8, с. 5-8]. Н. М. Попович і В. Д. Шинкарук виокремлюють шість різновидів предикатів кількості в українській мові: предикати власне-кількості; предикати неозначеної кількості; предикати приблизної кількості; предикати розподільної кількості; предикати кількості-відношення; предикати динамічно-кількісної ознаки [11, с. 5-8]. К. Г. Городенська об'єднує квантитативні предикати у п'ять значеннєвих груп: предикати означеної кількості; предикати неозначеної кількості; предикати приблизної кількості; предикати кількості-відношення; предикати кількісно-змінної ознаки [4, с. 24-26]. Н. В. Кавері виділяє чотири семантичні групи в системі предикатних синтаксем: предикати означеної кількості; предикати неозначеної кількості; предикати приблизної

кількості та предикати розподільної кількості [4, с. 24-26].

Проте у мовознавчій науці відсутні дослідження предикатів кількості в семантико-синтаксичній реченнєвій структурі латинської мови.

Мета статті. Обґрунтувати особливості семантичних різновидів предикатів кількості в реченнєвій структурі латинської мови.

Результати. Мовознавці Давнього Риму намагалися розв'язати чимало мовних проблем. Заслуговує уваги найповніша граматики латинської мови Прісціана, яка служила одну тисячу років в Європі як зразкова граматики латинської мови. За її прикладом створювали граматики європейських мов. Внесок римських мовознавців у граматичну теорію щодо числівників полягає в тому, що вони поділили числівники в латинській мові на кількісні та порядкові.

У латинській мові специфіка вживання числівника виявляється передусім у синтаксичних зв'язках з іншими словами. Мовознавці зосереджували увагу переважно на формально-синтаксичному аспекті вживання числівників, тобто на їхньому використанні в ролі головних і другорядних членів речення. Число і величина, у яких конкретизується кількісна визначеність світу, – невід'ємні складники його практичного освоєння, усієї активної діяльності цивілізованої людини [7, с. 7; 12, с. 9].

Латинські числівники поділяються на такі розряди: кількісні (*numeralia cardinalia*); порядкові (*numeralia ordinalia*); розділові (*numeralia distributiva*); прислівникові (*numeralia adverbialia*).

Функціонування числівників з опорними іменниками у ролі конкретизаторів кількісної визначеності предметів спричинило використання їх як таких предикатів кількості, що ускладнюють просте речення.

Характеризуючи предикати кількості, лінгвісти акцентують увагу на їхніх диференційних семантичних і морфологічних ознаках та відзначають, що вони формують семантичний центр елементарного двоскладного речення, на якому ґрунтується позиція присудка, з яким пов'язується підмет у Genetivus.

Досліджуваний матеріал презентує в латинській мові семантичне розмаїття предикатів кількості. Виокремлюємо предикати кількості із такими значеннями: власне-кількості; неозначеної кількості; приблизної кількості; розподільної кількості; кількості-відношення; динамічно-кількісної ознаки.

Семантичні різновиди предикатів кількості є основними і периферійними, мають різне вираження у реченнєвих структурах і суттєво відрізняються своїми значеннями.

До основних семантичних різновидів відносимо предикати власне-кількості, предикати неозначеної кількості, предикати приблизної кількості та предикати розподільної кількості.

У латинській мові предикати власне-кількості виражаються кількісними числівниками, напр.: *Interim legiones sex, qui primae venerant, opere dimenso castra munire coeperunt* (Nep. 7. 8. 6) – Тим часом шість легіонів, які прийшли першими, розпланувавши роботу, почали укріплювати табір; *Regio imperio duo sunt iique consules appellantur* (C. Leg. 3.8) – Царською владою нехай будуть наділені двоє, які називатимуться консулами.

Залежно від семантичного відтінку предикати власне-кількості поділяємо на такі підтипи: предикати точної кількості: *quinque milia nummum* – п'ять тисяч сестерціїв; предикати обмеженої кількості: *Fuimus ad tricentos* – Нас було лише трьохсот; предикати надмірної кількості: *Sol, cujus magnitudine multis*

partibus terra superatur – Сонце, яке за своїми розмірами значно більше землі.

Окремо виділяємо серед предикатів власне-кількості ті, що виражені числівниками із значенням одиначної кількості, напр.: *Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret, qui suo fletu desiderium mei renovaret* (Ps. C. ad. Quir. p. red. 3. 8) – Є один брат, що своєю скорботою привертає вашу увагу, що своїм плачем у мені воскрешає тугу; *Ad tuam formam illa una dignat* (Pl. Mil. 968) – Лише та одна є достойною твоєї краси; *Nos apud Alysiam unum diem commorati sumus* (C. Fam. 16. 3. 1) – В Алізії ми затрималися на один день.

Чимало мовознавців зосереджували увагу на властивості слова один "означувати" [10, с.336-337] і вважали його прикметником, що утворює з дієсловом синтаксично неподільне словосполучення.

Виражають у реченнєвій структурі точно не визначену множину, сукупність кого-, чого-небудь предикати неозначеної кількості, які мають обмежену числівникову реалізацію.

У латинській мові функціонують предикатні одиниці різних лексико-граматичних класів із значенням множинної неконкретизованої кількості, а саме прислівники *parum, multum, saepe, plurimi* й под., напр.: *Curavit, quod semper in republica tenendum est, ne plurimum valeant plurimi* (C. Rep. 2. 22. 39) – Він потурбувався, щоб завжди в державі дотримувались того, щоб багато (людей) не були занадто впливовими.

Мовний матеріал засвідчує наявність у реченнєвих структурах предикатів неозначеної кількості іменникового походження *mille, milia* і под., ужиті в множині, напр.: *Conscientia mille testes* (Quintilianus). – Сумління варте тисячі свідків.

За нашими спостереженнями, предикати неозначеної кількості, залежно від значень засобів їх

вираження, можна поділити на три семантичних типи:

а) предикати із значенням малої неозначеної кількості (*parum, paulum, nullam*), напр.: *Socratis ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset* (C. De or. 3. 16. 60) – Мудрість Сократа у різних бесідах увічнив своїми працями Платон, тоді як сам Сократ не залишив жодного рядка.

б) предикати із значенням великої неозначеної кількості (*multi, plures, centum*), напр.: *Majestatis absoluti sunt permulti* (C. Cl. 41. 116) – Багато звинувачених в образі гідності було виправдано; *Necesse est, pati multa mortales mala* (Naev. Com. 106) – Необхідно, щоб смертні потерпали від багатьох лих;

в) предикати із значенням надзвичайно великої неозначеної кількості (*mare, nubes, massa, centum, mille, milia* й под.), напр.: *Conscientia mille testes* (Quintilianus). – Сумління варте тисячі свідків.

На думку мовознавців, така градація недиференційованої кількості узагальнено відбиває висхідний числовий ряд, який утворюють означено-кількісні числівники [3, с.18].

У латинській мові окреслюють близьке до точного кількісне визначення предметів предикати приблизної кількості, які можуть бути використані як засоби експлікації цих предикатів.

Чимало вітчизняних та зарубіжних науковців описують у мовознавчій науці способи вираження предикатів приблизної кількості[1]. У ролі предикатів приблизної кількості найчастіше вживається поєднання з двох, здебільшого близьких у числовому ряду числівників, що надають таким предикатам відтінку вибірковості й припущення, пор.: *Ex omnibus saeculis vix tria aut quattuor* (C.

Lael. 4. 15) – Із усіх поколінь ледь три чи чотири. Іноді між цими числівниками вживаються розділові сполучники *aut, vel*.

Виконують функцію предикатів приблизної кількості інверсійні сполучення, у яких у препозиції до числівників виступають іменники, що є назвами одиниць рахунку істот або виміру чого-небудь. Напр.: *Biennio adeo varia fortuna cum consulibus conflixerat, ut plerumque superior fuerit magnamque partem Graeciae in societatem suam perduceret* (Veil. 1. 9. 1) – Упродовж двох років консулам доводилося стикатися з різними обставинами, так що все йшло до кращого, і більшу частину Греції було втягнуто у союз.

Досліджуваний мовний матеріал дає можливість стверджувати, що предикати розподільної кількості визначають однаковий, рівний розподіл чого-небудь між кимось, зрідка – чимось: *Carthagine quotannis annui bini reges creabantur* – В Карфагені щороку вибиралося по два цари; *Singuli singulorum deorum sacerdotes* – По одному жерцю для кожного бога.

До периферійних семантичних різновидів відносимо предикати кількості-відношення та предикати динамічно-кількісної ознаки.

Проаналізований матеріал свідчить про те, що визначають кількість істот або предметів через порівняння їх з кількістю інших істот або предметів саме предикати кількості-відношення, які мають специфічну форму вираження, оскільки утворені від прислівників. Це уможливило використання форми вищого ступеня порівняння згаданих прислівників та найвищого ступеня у ролі предикатів кількості-відношення, пор.: *Quo major est in animis praestantia et divinius, eo majore indigent diligentia* (C. Tusc. 4. 27. 58) – Чим більша і божественіша душа, тим більше вона потребує дбайливості.

Зазнає редуції позиція об'єкта із значенням кількості-порівняння, коли предикат пов'язується із експліцитною формою дієслівної зв'язки чи напівзв'язки, пор.: *Alces magnitudine paulo antecedunt (capreas)* (Caes. B. G. 6. 27. 1) – Лосі не набагато більші за кіз.

Найпериферійнішим різновидом предикатів кількості є предикати динамічно-кількісної ознаки, оскільки засобами їхнього вираження виступають не числівники, а переважно відкомпаративні дієслова, які вказують лише на зростання, збільшення або зменшення кількості кого-, чого-небудь, але в якийсь спосіб цю кількість не означають, напр.: *Qui multum habet, plus cupit* (Sen. Ep. 119. 6) – Хто має багато, той хоче більше; *Eo scripsi, quo in suadendo plus auctoritatis haberem* (C. Att. 8. 9. 1) – Я для того написав (це), щоб у своїх планах отримати більше порад.

Предикати динамічно-кількісної ознаки співвідносяться за значенням із предикатами кількості-відношення, в яких позиція об'єкта кількості-відношення лексично не виражена, напр.: *Perfice, ut ne minus res publica tibi, quam tu rei publicae debeas* (C. Fam. 10. 12. 5) – Роби так, щоб республіка тобі не менше була зобов'язана, ніж ти республіці.

Висновки. Спеціалізованим засобом вираження предикатів кількості в латинській мові є числівники. Це самостійний семантичний тип предикатів, що визначає кількісну характеристику істот або конкретних предметів, має своє морфологічне оформлення і розрізняється від інших предикатів способом вираження кількісної характеристики істот або предметів.

Проаналізований матеріал свідчить про те, що предикати кількості можна поділити на основні та периферійні семантичні різновиди.

До основних семантичних різновидів належать предикати власне-кількості, що визначають точну кількість кого-, чого-небудь; предикати неозначеної кількості, які виражають недиференційовану множину, сукупність кого-, чого-небудь; предикати приблизної кількості, що передають близьке до точного кількісне визначення когось або чогось та предикати розподільної кількості, які вказують на однаковий розподіл чого-небудь між кимось, чимсь.

До периферійних семантичних різновидів належать предикати кількості-відношення, що визначають кількість істот або предметів через порівняння її з кількістю інших істот або предметів, а також предикати динамічно-кількісної ознаки, які вказують лише на збільшення або зменшення кількості кого-, чого-небудь, але цю кількість ніяк не встановлюють.

Перспективою подальших досліджень є аналіз основних і периферійних семантичних різновидів предикатів кількості в латинській та українській мовах. Зокрема, плануємо розглянути числівникові компоненти у різних позиціях формально-граматичної та семантико-синтаксичної структури речення.

Список використаних джерел

1. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. Київ: Наукова думка, 1980. 239 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ: Наукова думка, 1992. 222 с.
3. Городенська К. Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови // Мовознавство. 1978. № 4. С. 18-21.
4. Городенська К. Г. Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Луцьк, 2002. № 5. С. 23–26.

5. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2007. 24 с.

6. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови: монографія. Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.

7. Лукінова Т.Б. Числівники в слов'янських мовах: (порівняльно-історичний нарис). НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. Київ: Наукова думка, 2000. 370 с

8. Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: дис. ... канд.філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Волинь, 1998. 179 с.

9. Мельник І. Семантичні групи відчислівникових дієслівних синтаксичних транспозитів. Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / Донецький нац. ун-т ; гол. ред. А. П. Загнітко. Донецьк, 2013. Вип. 26. С. 40–46.

10. Пешковский А. А. Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Учпедгиз, 1956. 511 с.

11. Попович Н. М., Шинкарук В.Д. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом в українській мові: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 136с.

12. Шинкарук В.Д. Особливості категорії предиката кількості у структурі диктуму // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Філологічні науки".Редкол. Ніколаєнко С.М. (відп. ред..) та ін. Київ: Міленіум, 2015. Вип. 215. Ч.1. С.7-14.

References

1. Arpolenko, H. P., Horodenska, K. H., Shcherbatiuk, H. Kh. (1980). Chyslivnyk ukrainskoi movy [Ukrainian numeral]. Kyiv: Naukova dumka, 239 s.

2. Vykhoanets, I. R. (1992). Narysy z funktsionalnogo syntaksysu ukrainskoi movy: monohrafiia [Essays on the functional

syntax of the Ukrainian language: a monograph]. Kyiv: Naukova dumka, 222 s.

3. Horodenska, K. H. (1978). Vyrazhennia neoznachenoi kilkosti zasobamy ukrainskoi movy [Expression of an unspecified number by means of the Ukrainian language] // Linguistics Studies № 4. S.18-21.

4. Horodenska, K. H. (2002). Semantychnyi i morfolohichniy potentsial predykativ kilkosti [Semantic and morphological potential of number predicates]. Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn State University. Lutsk, 2002. № 5. S. 23–26.

5. Kavera, N. V. (2007). Semantychna typolohiia predykativ stanu [Semantic typology of the predicates of the state]: diss. for the sciences. degree of Cand. philol. Sciences: Special. 02/10/01 "Ukrainian Language". Kyiv, 2007. 24 p.

6. Kostusiak, N. M. (2012). Struktura mizhrivnevnykh katehorii suchasnoi ukrainskoi movy [Structure of inter-level categories of the modern Ukrainian language]: monograph. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn State University, 452 s.

7. Lukinova, T. B. (2000). Chyslivnyky v slovianskykh movakh: (porivnialno-istorychnyi narys) [Numerals in Slavic Languages: (Comparative Historical Sketch)]. NAS Ukraine; Institute of Linguistics. O.O. Potebni.. Kyiv: Naukova dumka, 370 s

8. Mezhov, O. H. (1998). Subiektni syntaksemy u strukturi prostoho rechennia [Subject syntaxes in the structure of a simple sentence]: diss. ... Ph.D. Sciences: Special. 02/10/01 "Ukrainian Language". Volyn: 179 s.

9. Melnyk, I. (2013). Semantychni hrupy vidchyslivnykovykh diieslivnykh syntaksychnykh transpozitiv [Semantic groups of computational verbal syntactic transits]. Linguistic Studies: Proceedings of Donetsk national university / edited by A. P. Zahnitko. Donetsk, Vol. 26. S. 40–46.

10. Peshkovsky, A. A. (1956). Russkiy sintaksis v nauchnom osveshchenii. [Russian syntax in scientific coverage]. Moscow: Uchpedgiz, 511 p.

11. Popovych, N. M., Shynkaruk, V. D. (2011). *Cyntaksychna struktura rechen z chyslivnykovym komponentom v ukrainskii movi* [The structure of speech with the numeral component in the Ukrainian language].: monograph. Chernivtsi: Chernivetskyi National university, 136 s.

12. Shynkaruk, V.D. (2015). *Osoblyvosti katehorii predykata kilkosti u strukturi*

dyktumu [Features of the category of quantity predicate in the structure of dictum]// Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series "Philological Sciences"/Editor Nikolaienko S.M.. Kyiv: Milenium, Issue. 215. Vol.1. S.7-14.

Список умовних скорочень при посиланнях на оригінальні твори та імена їхніх авторів

Caes. B. G. 6. 27. 1 – C. Julius Caesar “De bello Gallico”
C. Leg. 3.8 – M. Tullius Cicero “De legibus”
C. Fam. 16. 3. 1 – M. Tullius Cicero “Epistulae ad familiars”
C. Rep. 2. 22. 39 – M. Tullius Cicero “De republica”
C. De or. 3. 16. 60 – M. Tullius Cicero “De oratore”
C. Cl. 41. 116 – M. Tullius Cicero “Pro Cluentio”
C. Lael. 4. 15 – M. Tullius Cicero “Laelius sive de amicitia”
C. Tusc. 4. 27. 58 – M. Tullius Cicero “Tusculanae disputationes”
C. Att. 8. 9. 1 – M. Tullius Cicero “Epistulae ad Atticum”
C. Fam. 10. 12. 5 – M. Tullius Cicero “Epistulae ad familiars”
Naev. Com. 106 – Cn. Naevius
Nep. 7. 8. 6 – Alc. Cornelius Nepos “Alcibiades”
Pl. Mil. 968 – T. Maccius Plautus “Miles Gloriosus”
Sen. Ep. 119. 6 – L. Annaeus Seneca “Epistulae”
Veil. 1. 9. 1 – C. Vallejus Paternulus

FEATURES OF SEMANTIC TYPES OF PREDICATES OF QUANTITY IN LATIN

Shynkaruk V.D.

Abstract. Intoduction. *In linguistics the semantic classes of predicates are singled out. Nowadays, the studies of their speech-forming features have led to a tremendous interest. The least investigated issue is the semantic and syntactic structures of sentences with predicates of quantity. In the context of a functional and multidimensional analysis of part of speech consituents, a comprehensive study of the components of the numeral in Latin is topical and relevant.*

The purpose of the article is to consider the features of the semantic types of predicates of quantity in the part of speech structure of the Latin language.

Results. *Latin numerals are divided into the following categories: quantitative (numeralia cardinalia) ordinal (numeralia ordinalia) distributive (numeralia distributiva) adverbs (numeralia adverbia). The data of the research represent a semantic variety of predicates of quantity in Latin.*

A specialized means of expressing predicates of quantity in Latin is numerals. This is an independent semantic type of predicates, which determines the quantitative characteristics of animate and inanimate objects. It is characterized by specific morphological features. The way of expressing quantitative characteristics differs them from the other predicates.

Latin predicates of quantity deal with the quantitative characteristics of animate or inanimate objects through the specialized means of expression, numerals. Predicates of quantity are classified into basic and peripheral semantic types; predicates of definite and indefinite quantity, predicates of approximate quantity, predicates of distribution quantity, predicates of quantity-relation, and predicates of a dynamically-quantitative specifics. Means of their expression and features of the semantic-syntactic structure of the sentence are highlighted.

Keywords: *numerals, predicates of quantity, sentence, semantic-syntactic structure of a sentence, Latin*